

УДК 7.071.2:781.1(045)

**ВЕРБАЛЬНЕ СПІЛКУВАННЯ ДИРИГЕНТА З ХОРОМ – ОСНОВНИЙ ЗАСІБ
ЇХ ВЗАЄМОДІЇ У ПРОЦЕСІ ДИРИГЕНТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Варганич Г. О.

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради

У статті аналізується значення і роль вербального спілкування диригента з хором. Визначено структурні компоненти вербального спілкування диригента з хором. Автор вважає, що вербальне спілкування повинно відбуватися у формі діалогу, де два партнери – хор і диригент – ведуть мову на музичному рівні засобом співу. Більш детально розглядається питання форм вербального спілкування, а саме: пояснення, розповідь, ілюстрація, зауваження, команди, прохання. Ці форми автор статті розглядає двобічно, а не тільки з боку диригента. Суб'єктом спілкування диригента виступає хоровий колектив, а спілкування між диригентом і хором не відбудеться, якщо між ними не включена знакова система – партитура музичного твору. На закінчення статті автор робить важливі висновки, що вербальне спілкування диригента з хором розглядається як один із найважливіших методів у диригентській діяльності, який потребує спеціального навчання.

Ключові слова: диригент хору, вербальне спілкування, хор, репетиційний процес, діалог, партитура музичного твору, знакова система.

**ВЕРБАЛЬНОЕ ОБЩЕНИЕ ДИРИЖЕРА С ХОРОМ – ОСНОВНОЕ СРЕДСТВО ИХ
ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В ПРОЦЕССЕ ДИРИЖЕРСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

Варганич Г. А.

Комунальное заведение «Харьковская гуманитарно-педагогическая академия»

Харьковского областного сонета

В статье анализируется значение и роль вербального общения дирижера с хором. Определены структурные компоненты вербального общения дирижера с хором. Автор считает, что вербальное общение дирижера с хором происходит в форме диалога, где два партнера – хор и дирижер – ведут беседу на музыкальном уровне с помощью пения. Более детально рассматриваются формы вербального общения, а именно: пояснение, рассказ, иллюстрация, замечание, команда, просьба. Эти формы общения автор статьи рассматривает двухсторонне, а не только с позиции дирижера хора. В роли субъекта общения дирижера выступает хоровой коллектив. Общения не будет между дирижером и хором, если отсутствует знаковая система – партитура музыкального произведения. Таким образом, вербальное общение дирижера с хором рассматривается как один из важных методов дирижерской деятельности, который требует специального обучения.

Ключевые слова: дирижер хора, вербальное общение, хор, репетиционный процесс, диалог, партитура музыкального произведения, знаковая система.

**VERBAL COMMUNICATION OF THE CONDUCTOR WITH THE CHORUS AS THE
MAIN TOOL OF THEIR INTERACTION
IN THE PROCESS OF CONDUCTING ACTIVITIES**

Varganich G. O.

*Municipal establishment «Kharkiv humanitarian-pedagogical academy»
of Kharkiv regional council*

In this article the importance and role of verbal communication of the conductor with the choir are analyzed. The structural components of verbal communication of conductor with chorus are determined.

The solution to this problem allows us to consider the «language of the conductor» in more detailed way, and with the help of this «language» the conductor's activity is carried out. The author notes that the subject of the communication of the conductor is the choir collective, and communication between them will not occur, unless the sign system – the score of the musical composition is included.

The author believes that verbal communication takes place in the form of a dialogue, where two partners – the choir and the conductor – are holding a conversation by means of singing at the musical level.

Conducting, as a kind of communication between the conductor and the performer, is considered in contemporary musicology as the art of managing the collective performance of a musical work (orchestra, choir). The art of conducting is a specially designed system of gestures, facial expressions.

The sign system of conducting in the textbooks began to be named conductor's technique. The technique of conducting is the language on which the conductor turns to the chorus or orchestra. The conductor must own it, the orchestra and the choir must understand it.

The author of the article distinguishes a number of functions that must be performed by the conductor. Among them are: organizational functions, functions of the educator, functions of the artist, functions of the interpreter.

In order to cover our problem of communication between conductor and performers, there two functions are important for us:

- creation of intra-auditory imagination about a musical composition;
- translation of your musical imagination into a sign action, sign system.

Conductor takes possession of a sign system of musical text to overcome the intra-auditory imagination of the sound of a musical work.

In the article, the author emphasizes that the lack of a score musical composition deprives the conductor of the possibility to conduct. At the same time, the lack of musical material for the performers does not give an opportunity to communicate with the conductor.

The signs of conducting are the language of the conductor, that helps him «to speak» with the performers, and therefore the knowledge of the language by the performers is obligatory, and in the process of working with the collective the conductor teaches to it, which makes it possible to perform the function of the interpreter of musical works.

The author emphasizes that the conductor in the rehearsal process constantly uses verbal communication with the choir as the most accessible form of explanation of numerous musical notions about the score, about the sign system of conducting. All processes of work with a choir need to be explained by word.

The forms of the verbal communication are analyzed, namely: explanation, narration, illustration, demonstration, remarks, commands and requests. All forms are considered by the author of the article in two ways, and not just from the conductor's point of view.

At the end of the article the author makes a conclusion that the verbal communication of the conductor with the choir is regarded as one of the most important methods of conducting activity that requires special training.

Key words: choir conductor, verbal communication, chorus, rehearsal process, dialogue, musical score, sign system.

Процес диригування є складною психофізичною діяльністю людини, яка недостатньо досліджена як музичною педагогікою, так і психологічною наукою. З цього приводу О. Поляков відзначав, що «дослідження з питань диригування можна порахувати на пальцях, навчальних посібників і методичних рекомендацій надзвичайно мало» [6, с. 3]. І це зауваження справедливе. Тому наше звернення до важливої функції учителя диригента, до його спілкування з хоровими колективами різних вікових категорій, його взаємодії з ними постає перед нами як важлива наукова педагогічна проблема. Розв'язання цієї проблеми, хоча б частково, дасть змогу більш детально розглянути «мову диригента».

Мета статті – розглянути вербальне спілкування диригента з хором як важливий елемент диригентської культури.

Диригування, як вид спілкування між диригентом і колективом виконавцем, розглядається в сучасному музикознавстві як «мистецтво управляти колективним виконавством музичного твору (оркестром, хором)... Мистецтво диригування – спеціально розроблена система жестів, міміки...» [8, с. 157].

Знакова система диригування в навчальних посібниках стала називатися диригентською технікою. Шарль Мюнш із цього приводу заявляв, що перш ніж узяти на себе сміливість командувати... «треба набути техніку, яка не приходить сама по собі» [5, с. 19].

«Техніка диригування – це мова, на якій диригент звертається до хору чи оркестру. Диригент повинен володіти нею, оркестр і хор повинні її розуміти», – вказував М. Малько [2, с. 86].

Техніка диригування виражена в знаковій системі і виступає як засіб спілкування між диригентом і колективом виконавців. Цю знакову мову мусять досконально знати як диригент, так і виконавці, а наслідком такого спілкування є виконання музичного твору – музика.

«Щоб говорити музикою, потрібно не тільки володіти цією мовою, але й мати, що сказати», – зазначив Б. Теплов [7, с. 49]. Щоб говорити музикою чи диригуванням, треба вміти не тільки думати і відчувати, а й висловлювати свої думки й почуття.

Диригентська практика виділяє ряд функцій, які необхідно виконувати диригенту. Серед них:

- організаторські функції;
- функції вихователя;
- функції виконавця;
- функції інтерпретатора.

Для висвітлення нашої проблеми спілкування між диригентом і виконавцями важливими є дві функції:

- створення внутрішньо-слухової уяви про музичний твір;
- переклад своєї музичної уяви на знакову дію, знакову систему.

Диригент оволодіває знаковою системою нотного тексту, щоб подолати внутрішньо-слухову уяву звучання музичного твору. Ноти – це знакова система, яка організована в ритм, і звучання нот у висотному положенні в умовах ладу є тією першоосновою, яку диригент вивчає і створює слухові образи у звуках. Усе це викладено композитором у партитурі твору. Суб'єктом спілкування диригента виступає колектив виконавців – хор.

Відсутність партитури музичного твору позбавляє диригента можливості диригувати. Одночасно відсутність нотного матеріалу у виконавців не дає змоги спілкування з диригентом. Представлення певного нотного тексту виконавцям є обов'язковим першим актом диригентського управління. Для спілкування диригента з хором необхідне детальне вивчення партитури, її знакової системи, що дасть можливість створити внутрішньо-слухові уяви про музичний твір. Функцію виконавця у процесі вивчення і виконання музичного твору здійснюють і диригент, і хор. Диригент перекладає знання і уяву про музичний твір у диригентську знакову систему, а хоровий колектив під керівництвом диригента відтворює нотну знакову систему і на її основі здійснює виконання музичного твору, його звучання.

Знаки диригування є мовою диригента, з допомогою якої він «говорить» із виконавцями, а тому знання цієї мови виконавцями є обов'язковим, і в процесі роботи з колективом диригент навчає їх, що дає можливість здійснювати функцію інтерпретатора музичних творів.

Музична термінологію у процесі спілкування відіграє надзвичайну роль. З її допомогою диригент дає вказівки, звернення, команди, здійснює свої управлінські функції як диригента, так і колективу.

Відомо, що кожен диригент – творча особа. Крім загальноприйнятої мови диригентських знаків, він створює свою мову знаків, яка базується на емоційній сфері та індивідуального сприйнятті ним музики. Із цього приводу І. Мусін зазначав: «що не

диригент – то своя система» [4, с. 3]. Диригування – це творча дисципліна. Проте цю творчість не спрямовують на вирішення завдань викладання диригування, а чільне місце посідає процес спілкування диригента з хором, яке, на наш погляд, часто випадає з поля зору. Проблеми спілкування диригента з хором привернули увагу психологів, педагогів, мистецтвознавців, музикантів. Так, А. Мархлевський у праці «Практичні основи роботи у хоровому класі» (1986 р.) піддав аналізу хорову термінологію й основи спілкування з хором. О. Поляков у роботі «Язык дирижирования» аналізує диригентську знакову систему; Т. Єржемський у дослідженні «Психологія диригування» (1988 р.) розглядає взаємодію диригента з музичним колективом.

Завдання диригента – організувати роботу колективу (хору) на спільну діяльність, наслідком якої буде музичне виховання. Безперечно, така діяльність розпочинається з організації виконавства, проби сил колективу спільного музикування, визначення мети такої діяльності. На перший план цієї діяльності виступає спілкування як засіб передачі інформації за допомогою усної мови.

Усна мова – це вербальне (словесне) спілкування за допомогою мовних засобів (слів), які сприймаються слухачем і несуть у собі інформацію [1, с. 5].

Диригент у репетиційному процесі постійно застосовує **вербальне спілкування** з хором як найбільш доступну форму пояснення слухомузичних уявлень про партитуру, про знакову систему диригування. Усі процеси роботи з хором необхідно пояснити словом.

І. Мусін уважає, що «мова диригента повинна бути лаконічна, коротка, стисла і обов'язково яскрава, образна» [4, с. 321]. І. Маркевич закликає: «Намагайтеся і на репетиціях говорити як можна менше» [3, с. 9]. Ще більшого вербального спілкування вимагає робота над літературним текстом диригентів-хормейстерів, коли праця над змістом поетичного слова є одним із критеріїв уяви музичних образів виконавцями. Вербального спілкування вимагає музична мова, пов'язана зі звучанням хору, оркестру, знакової системи партитури. Воно відбувається у формі діалогу, де два партнери – хор і диригент. У цьому діалозі відбувається акт слухання один одного.

Вербальне спілкування між диригентом і хором необхідне і його треба вміти проводити у тих формах, які виробила диригентська практика. Найчастіше вербальне спілкування відбувається у формі діалогу. Він виконує певні функції:

- обмін інформацією, пов'язаною з вирішенням завдань музичного виконавства;
- обмін інформацією, яка необхідна для розуміння знакової мови диригента;
- обмін інформацією з метою планування спільної репетиційної, концертної діяльності, а також підбору репертуару.

Діалог між диригентом і хором вербальними засобами може здійснюватися за допомогою: **пояснення, розповіді, ілюстрації, зауваження, вказівки, вимога, команда, прохання, бесіда**. Ці форми вербального спілкування необхідно розглядати як двобічні, а не тільки з боку диригента. Таким чином, діалог між диригентом і колективом виконавців може бути комплексним, вербально-музичним і музично-вербальним, що й буде перетворюватися у діалог.

Діалог вербально вербальний повинен бути «лаконічним» (І. Мусін), проте у хоровому співі, де мучний текст накладено на слово, ця вимога порушується з боку виконавця.

Пояснення диригентом музичних образів, історичних подій, засобів музичної виразності – звичайне явище у диригентській практиці. Воно повинно бути продуманим, лаконічним, точним і цікавим, тоді у виконавців пробуджується інтерес до музичного твору, викликані виникають або точне розуміння явища.

Розповідь – вид діалогу диригента з хором, якому притаманна яскрава образність, емоційність, динамічність, цікавий опис подій людського буття або фантазії про нього.

Ілюстрація – важливий вид діалогу, який забезпечує показ диригентом наочних засобів навчання: таблиць, партитур, фонограм, музичних творів, особисте диригування, гру партитури, спів партій. Ця форма спілкування базується на вербальному методі і збагачує виконавців живими уявленнями, зміцнює зв'язок життя з навчанням. Під час проведення індивідуальних занять з диригування, репетицій хору диригент, ілюструючи зразки техніки чи співу, дає вербальний супровід, входить в сферу спостереження студента. Диригент ілюструє часто негативні і позитивні зразки виконавства, що дає змогу включити у виконавця зорове та слухомоторне сприйняття.

Зауваження – вербальне спілкування диригента з хором, виражене лаконічно, чітко, обдумано. Така форма діалогу застосовується диригентом досить часто на репетиції.

Вимога – вид діалогу диригента з хором, побудований на вербальній основі, за допомогою якого диригент вольовими прийомами вимагає точного виконання тих чи інших дій. Якщо ця точність відсутня, то в репетиційних умовах відбувається повтор. Ця форма спілкування привчає колектив до виконавської дисципліни.

Вказівка – мовне спілкування або звернення уваги на ті позначення, які поставлені композитором у партитурі. Дуже часто диригент пропонує позначення, які студенти вносять у партитури, і вони супроводжуються мовним поясненням.

Команда – чітка мовна форма звертання диригента до виконавців, споріднена з військовою термінологією: «Увага!», «Стоп!», «Повтор!». Такі команди подаються голосно,

виразно, коротко, по-вольовому й передбачають застосування їх як репетиційний засіб спілкування.

Прохання – форма спілкування з хором, яка передбачає виконання тих чи інших прохань диригента. Наприклад: диригент просить співати твір весело, сумно, піднесено.

Бесіда – форма діалогу диригента з хором, яка будується за допомогою запитань і відповідей. Диригент проводить бесіду про музичну творчість композитора, твір якого буде виконувати хоровий колектив. Вступна бесіда готує хоровий колектив до сприйняття нового музичного матеріалу.

Отже, **вербальне мовлення**, як найбільш доступна форма, широко застосовується у спілкуванні диригента з хором і є основним засобом їх взаємодії у процесі виконавської діяльності.

Вербальне спілкування у диригентській діяльності найбільш актуальне у процесі роботи диригента над *дикцією поетичного тексту музичного твору*. Слід зазначити, що мовлення є індивідуальним і носить відбиток суб'єктивного бачення.

Процес вербального спілкування вимагає від диригента таких якостей:

- добре володіти рідною мовою;
- вивчати значення усіх слів, які зустрічаються у поетичному тексті;
- виразно з інтонацією читати поетичні тексти хорових творів;
- уміти правильно ставити наголос, щоб мовні наголоси співпадали з музичними;

Таким чином, вербальне спілкування диригента з хором розглядається нами як один із найважливіших методів, що потребує спеціального навчання, для підготовки вчителя музики до диригентської діяльності.

Список використаних джерел:

1. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства. Київ : Либідь, 1991. 173 с.
2. Малько Н. А. Основы техники дирижирования. Москва : Музыка, 1965. 220 с.
3. Маркевич И. О. О науке дирижирования. Москва : Музыка, 1970. 235 с.
4. Мусин И. Техника дирижирования. Ленинград : Музыка, 1967. 352 с.
5. Мюнш Ш. Я – дирижер. Москва : Музыка, 1960. 62 с.
6. Поляков О. Язык дирижирования. Київ : Музична Україна, 1987. 95 с.
7. Теплов Б. Психология музыкальных способностей. Москва : Музыка, 1947. 222 с.
8. Энциклопедический музыкальный словарь. Москва : Советская энциклопедия, 1991. 671 с.